

Håkan Skogsjö

Människorna bakom dalruneinskrifterna

Uppsats i Nordiska språk (C-kursen)
vid Göteborgs universitet

vårterminen 1985

Distribuerad som pdf-fil 2025

Copyright © Håkan Skogsjö (CC BY-SA 4.0)

MÄNNISKORNA BAKOM
DALRUNEINSKRIFTERNA

Uppsats i Nordiska språk
(C-kursen) vid Göteborgs
universitet, vårterminen
1985.

Handledare: Bo Ralph

Håkan Skogsjö

INNEHALL

1.	INLEDNING.....	3
2.	UPPSATSENS SYFTE.....	4
3.	ALLMÄNT OM RUNORNA.....	5
3.1	Runornas utveckling i Sverige.....	5
3.2	Runskriftens användningsområden.....	6
4.	DALRUNORNA.....	7
4.1	Dalrunornas utveckling.....	7
4.2	Dalruneinskrifternas innehåll.....	9
4.3	Forskning om dalrunor.....	10
4.4	Litteratur om dalrunor.....	11
5.	MÄNNISKORNA BAKOM DALRUNEINSKRIFTERNA.....	13
5.1	Personhistoriska källor.....	13
5.2	Tidigare försök att identifiera dalrune- ristare.....	14
5.3	Att identifiera dalruneristare.....	16
6.	NÅGRA DALRUNEINSKRIFTER.....	17
6.1	R 163: Loft från Orsbleck, Orsa (1635).. <td>17</td>	17
6.2	R 39: Skål från Åsen, Älvdalen (1692).. <td>20</td>	20
6.3	R 153: Träkista från Kittan, Älvdalen (ca 1720).....	24
6.4	R 194: Svegask från Evertsberg, Älvdalen (1756-72).....	26
6.5	R 61: Träskål från Loka, Älvdalen (1767).....	29
7.	SAMMANFATTNING.....	31
8.	LITTERATUR.....	33

BILAGOR

A-E Avritningar av inskrifterna behandlade i avsnitt 6.1-6.5

1. INLEDNING

Bakgrunden till den här uppsatsen är att jag hösten 1984 och våren 1985 har gjort min vapenfria tjänstteplikt på Runverket vid Riksantikvarieämbetet. Jag har då bl.a. upprättat ett register över kända runinskrifter från Dalarna. Vid detta arbete har jag tack vare Helmer Gustavson vid Runverket fått möjlighet till ett mer ingående studium av några inskrifter. Resultatet härav har jag kunnat använda i denna uppsats.

Helmer Gustavson har också läst delar av uppsatsen och kommit med värdefulla synpunkter. Det har även Sven-Göran Hallonquist, Per Mårtenson och Jan Paul Strid gjort. Jag tackar dem alla uppriktigt!

Runverket bedriver en inventering av dalruneinskrifter genom att rita av och fotografera dem. F.n. är drygt 300 inskrifter kända, men helt säkert finns det många fler. Runverket önskar komma i kontakt med personer som har eller känner till föremål med dalrunor på. Adressen är: Riksantikvarieämbetet, Runverket, Box 5405, 114 84 Stockholm (tel. 08-783 90 00).

Håkan Skogsjö

2. UPPSATSENS SYFTE

Det finns drygt 300 kända inskrifter med s.k. dalrunor. De utgör ett unikt språkligt och kulturhistoriskt källmaterial, som är värt att studeras ur flera aspekter.

Inte minst det faktum att dalrunorna är den sista utlöparen av ett urgammalt skriftsystem, gör materialet fängslande. Runskriftens utveckling kan, tack vare att dessa inskrifter finns bevarade, studeras under en nästan 2000-årig tidsperiod.

En annan, minst lika intressant aspekt är att inskrifterna utgör ett tämligen homogent skriftspråkligt material tillkommet bland allmogen inom en avgränsad trakt (Älvdalens socken). Något motsvarande material från någon annan del av Sverige känner jag inte till. Materialet gör det bland annat möjligt att studera den ömsesidiga påverkan mellan två skriftsystem - runorna och den latinska skriften - och mellan dialekten och rikspråket. Vidare lämnar det upplysningar om Älvdalsmålets utveckling.

De flesta inskrifterna nämner personer vid namn, och ibland görs det på ett sätt så att det finns möjlighet att identifiera personerna i t.ex. kyrkoböckerna. En sådan identifiering hjälper oss att bättre begripa hur inskriften har tillkommit, och ibland kan den också öka vår förståelse av inskriften i språkligt hänseende.

Jag har valt ut fem stycken dalruneinskrifter och försökt att identifiera de omnämnda personerna i kyrkoböckerna. Syftet har varit att bättre förstå inskrifternas tillkomst och bakgrund, men jag kommenterar även helt kort deras innehåll ur andra aspekter, t.ex. dialektala och ortografiska.

3. ALLMÄNT OM RUNORNA

Runorna är ett skriftsystem som var i bruk under närmare 2000 år, från tiden kort efter Kristi födelse till 1900-talets början. Runskriften skapades av germanerna, men några närmare detaljer om uppkomsten känner man inte. Att runorna rönt påverkan från de klassiska alfabetena verkar dock stå klart. (Jansson 1976:9-10.)

3.1 Runornas utveckling i Sverige

De äldsta runinskrifterna som påträffats i Sverige har daterats till 200-talet e.Kr. Bland dem finns en spjutspets från Mos i Stenkyrka sn (Gotland) som bär en inskrift som utläses **gaois** eller **sioag**. Vad detta ord åsyftar är dock okänt. Kanske är det spjutets namn, som Sven B.F. Jansson föreslår (1976:10-11).

Man tror att runorna under urnordisk tid - och även senare - för det mesta ristades i trä, och dessa inskriptioner har med få undantag förstörts. Däremot har en och annan ristning i mer beständigt material, såsom sten och metall, blivit bevarad, och det är genom dessa vi känner runskriftens äldsta utveckling. På vikingatiden blev det vanligt att göra ståtliga stenmonument över avlidna personer, och därför finns det många ristningar bevarade från denna tid.

Efter vikingatidens slut upphörde man på de flesta håll att rista runor i sten, däremot torde kunskapen om runorna på många håll levt kvar. Medeltida runristningar på trä har påträffats vid utgrävningar i bl.a. Lödöse (Västergötland) och Bergen (Norge).

Allra längst har runorna använts i vissa delar av Dalarna (Jansson 1976:181). Bevarade runristningar från 1500-talet finns från gamla Mora socken, dvs nuvarande Mora, Älvdalens, Solleröns och Våmhus socknar. Senare verkar runristningskonsten ha försvunnit överallt utom i Älvdalens socken, som på 1500-talet hade avskilts från Mora. I denna avlägsna trakt mellan Siljan och norska gränsen fanns runkunniga personer ända in på 1900-talet. Den yngsta genuina runristningen som man känner till, gjordes år 1900 i en slogbod vid Gryvelån i Älvdalen. Den lyder **AAD gät 1900**, vilket betyder "Anna Andersdotter vallade 1900" (R 317). Endast två runor har använts, nämligen g och ä. (Skansvakten 1976:4.)

3.2 Runskriftens användningsområden

De äldsta runinskrifterna tror man i de flesta fall har haft en magisk innebörd. De har skyddat mot onda makter och givit kraft och mod i svåra situationer.

På vikingatiden användes runorna för mer världsliga ändamål: att minna om döda anförvanter och deras bedrifter. Men denna typ av runinskrifter utgjorde förmodligen endast en ringa del av samtliga. Runornas vanligaste användningsområde har säkert varit att göra vardagliga och enkla minnesnoteringar och meddelanden. Men dessa ristades förstås inte i sten utan i mer förgängliga material.

De bevarade medeltida runinskrifterna från Lödöse och Bergen är enkla både till innehåll och utformning. Inskrifterna, som vanligtvis är anbragta på trästickor eller bruksföremål, utgörs ofta av ett enstaka personnamn som för det mesta torde syfta på

föremålets ägare. Dalruneinskrifterna är av samma karaktär, fast de vanligtvis är något mer mångordiga.

4. DALRUNORNA

F.n. är ca 320 inskrifter med dalrunor kända. De flesta är anbringade på lösföremål, såsom skålar och askar, eller på väggarna i loft och lador. Det stora flertalet av inskrifterna är ristade i trä, blott några enstaka i sten eller metall. Elfdalens Hembygdsförening och Nordiska Museet har de största samlingarna med dalruneinskrifter. De flesta inskrifterna torde dock befinna sig i privat äga.

4.1 Dalrunornas utveckling

På vilket sätt dalrunorna utvecklats ur de medeltida runorna är inte närmare känt. De äldsta bevarade dalruneinskrifterna hänförs till 1500-talet - eventuellt kan någon enstaka ha tillkommit redan på 1400-talet -, och redan i dessa inskrifter finns runtecken som klart skiljer sig från de medeltida motsvarigheterna. Mest påtaglig är skillnaden vad gäller g-runan, som på medeltiden tecknades och i dalrunealfabetet . Att den senare är utvecklad ur den förra förefaller sannolikt, men exakt hur detta har gått till kan inte säkert sägas p.g.a. det bristfälliga källmaterialet.

Hur dalrunorna utvecklats från 1500-talet och framåt illustreras bäst med ett antal alfabet från de olika århundradena. Runformerna har hämtats ur Gustavson och Hallonquist 1985:7-8.

	Bureus 1599	1500-talets slut	1600-talets mitt	1700-talets mitt	1800-t börj
a	†	ℵ	X ℵ	X (A Λ)	A Λ X
b	B	B	B (b)	B (b)	B
c	h	h	h (c)	C (h N)	C
d	D	D	D	D	D
e	λ	λ	1	1	E (1)
f	ƿ	ƿ	ƿ (f)	ƿ (F f)	F (F)
g	Ƴ	Ƴ	Ƴ (g)	Ƴ (G g)	Ƴ (g)
h	X	Ж	* (X)	(H * X)	ℵ (H X)
i	l	l	l (i)	i	i (i)
k	ƿ	ƿ	ƿ	K (ƿ Ƴ)	K
l	l	l	l	L l (1)	L (l)
m	ψ	ψ	ψ (ψ)	ψ (M Ж)	M (ψ)
n	h	h	h	h (N)	N (h)
o	φ	φ (n)	φ	O φ	O
p	ψ	ψ (B)	ψ	P ψ	P
q	q				
r	R	R	R	R	R
s	l	l	l	l S	S (l)
t	1	1	1	T 1 (n)	T
u	∩	∩	∩	V (n)	V (n)
x	h'				
y		↑	Y (Y ↑)	ij (Y Y)	Ü Ÿ Y
å	≠	≠	* (X ≠ †)	* ℵ (A)	H Â (X)
ä	d	d (h d)	≠ (†)	* ℵ (R)	Ä ℵ X
ö	h	↑	Ö (↑)	Ö (↑)	Ö

Den mest påtagliga förändringen är att ju längre fram i tiden vi kommer, desto fler runor ersätts med latinska bokstäver. Vid 1800-talets början är det egentligen bara den egendomliga **g**-runan som inte har fått konkurrens av sin latinska motsvarighet.

4.2 Dalruneinskrifternas innehåll

Dalrunorna var ett folkets skriftspråk till skillnad från den latinska bokstavsskriften, som främst behärskades av kyrkans och kungens män. I dalruneinskrifterna är det allmogens röst vi hör och dess värld vi möter. På mjölkstugan vid Balsers fäbodlar finner vi inskriften **BAD 1768 afuer gät**, vilket betyder att "Brita Andersdotter har vallat 1768" (R 101) - jfr "Lotta var här 18/4 85" på busshållplatsen! På en skål har den stolte upphovsmannen karvat in **EES afer giort dena skål ii brvsbo by den 5 setmber år 1746** (R 213). Brusbo by ligger i Söderfors sn, Uppsala län; förmodligen var Erik Ersson där på något tillfälligt arbete när han gjorde skålen. Och på den berömda Lillhärdaalsstolen har tillverkaren - som tydligen inte var helt nöjd med sitt arbete - urskuldat sig i lätt hotfulla ordalag: **uer og en sir fost ån ed han har siofue gart feld han strafuer ed ig har gat**, dvs "Var och en ser först på det han själv har gjort, innan han klandrar det jag har gjort" (R 221). En bystämma kunde 1818 sammankallas med en budkavle som bar inskriften i **aftvn blir almen bysstemna på sit wanliga stelle** (R 233).

Att hunger och nödår stundom skymtar fram i inskrifterna förvånar inte. Efter att ha rest en kölbod på västra sidan om Vanån 1681, gjorde byggmästarna följande inskription på väggen: i **stur aflåca åg rage cå adum vid barchröd åg nån benug abor te iätå**, dvs "i stor brist och regn så hade vi barkbröd och någon benig aborre att äta" (R 192).

Och 1696 uar ett suårt ungersår, upplyser en träskål (R 41). Det är därför naturligt att Mats Henriksson - Hykie-skålens upphovsman - i sin inskrift från 1704 önskar att skålen alltid skall vara full **mädh goda skiöna oc siöta flötor** (R 212).

Nu skall för fullständighetens skull sägas att de flesta dalruneinskrifterna är betydligt kortare och till sitt innehåll mer ointressanta än ovan nämnda. Ofta består de bara av några initialer och årtal, inristade på väggen i ett eldhus eller en slogbod.

4.3 Forskning om dalrunor

Någon mer ingående forskning om dalrunor har aldrig bedrivits. Flera personer har dock varit sysselsatta med att inventera befintliga inskrifter. Pionjären på området var en skogvaktare i Älvdalen vid namn Per Backlund i Bredvad, som redan kring senaste sekelskiftet gjorde ett flertal avritningar av inskrifter han träffade på i skogarna. Dessa avritningar uppvisar en mängd egendomligheter som tyder på att Backlunds kunskap om dalrunorna var bristfällig; exempelvis är flera runformer endast påträffade i hans material. Ändå är hans arbete av stort värde, eftersom åtskilliga av de inskrifter han inventerade senare har förstörts. Så t.ex. känner vi inskriften om barkbrödet och den beniga aborren (R 192) endast genom en Backlunds-avritning.

År 1960 genomförde Kersti Jobs tillsammans med sin fästman Sune Björklöf under ett par augustiveckor en inventering och fotografering av dalruneinskrifter under överinseende av Elfdalens Hembygdsförening och Riksantikvarieämbetet. Deras material omfattar ca 60 inskrifter, varav flertalet finns på föremål i Elfdalens Hembygdsförenings samlingar.

Arbetet fortsattes under åren 1961-1966 av intendenten för Rots skans (Elfdalens Hembygdsförenings museum), plåtslagarmästare Ewert Åhs. Hans omfattande samling med avritningar omfattar inte mindre än ca 135 inskrifter, varav dock flera saknar dalrunor.

Under de senaste åren har Runverket vid Riksantikvarieämbetet bedrivit inventeringar av dalruneinskrifter. Främst har dessa utförts av Sven-Göran Hallonquist. Han har bl.a. gått igenom Nordiska Museets samlingar och funnit ett flertal föremål med dalruneinskrifter, av vilka endast ett fåtal tidigare har varit kända.

Materialet (kalkeringar, föremålsbeskrivningar, fotografier m.m.) från samtliga dessa olika inventeringar finns i original eller kopia samlat på Runverket. Det har våren 1985 ordnats av mig, och varje inskrift har då försetts med ett R-nummer, t.ex. R 148. I denna uppsats identifieras alla omnämnda inskrifter med ett sådant nummer, och det fungerar alltså som källhänvisning till Runverkets samling rörande dalrunor.

4.4 Litteratur om dalrunor

Litteraturen om dalrunor och dalruneinskrifter är inte särskilt omfattande. En bra översikt är Runor i Dalarna av Helmer Gustavson och Sven-Göran Hallonquist, som utkom i början av 1985. I slutet av denna skrift finns en del "lästips" för den som vill fördjupa sig i ämnet.

I början av seklet blommade intresset för dalrunorna upp. Den första inskrift som behandlades i litteraturen var Lillhärdaalsstolen (R 221). Om denna skrev Sophus Bugge en artikel betitlad "Runeindskrift på en stol fra Lillhärdaal" i Svenska fornminnesföreningens tidskrift 1900. I samma forum

publicerade Johannes Boethius 1904 en redogörelse för Orsblecksloftets inskrift (R 163), kallad "En dalsk runinskrift från Orsa". Vidare publicerade Johannes Boethius, Lars Levander och Adolf Noreen ett flertal inskrifter i Fornvännen 1906, och Levander återkom i samma tidskrift 1910 med ytterligare några nya fynd. I Fataburen 1915 beskrev Sigurd Erixon under rubriken "Runinskrifter från Dalarna" ett antal inskrifter i Nordiska museets ägo. Adolf Noreen återkom i Fornvännen 1917 - "En nyupptäckt dalsk runinskrift" - och presenterade den dåförtiden längsta kända dalruneinskriften, som fanns på en brudask i Graninge socken i Ångermanland (R 193); den är numera förkommen. I Karl-Erik Forsslunds mäktiga verk "Med Dalälven från källorna till havet" omnämns åtskilliga inskrifter, särskilt i del I:2, som utkom 1919.

Det verkar som om intresset för dalrunorna sedan mattades. Åtminstone publicerades det mer sällan fynd av nya inskrifter. Först på 1970-talet vaknade intresset åter till liv, men innan dess hade Elisabeth Svärdströms lilla skrift "Runskålen från Hykie" (Filologiskt arkiv 7) utkommit 1959 (R 212).

På 1970-talet har Stig Björklund publicerat "Runskålen 1596 från Åsen i Älvdalen" (R 147; Svenska landsmål och svenskt folkliv 97, 1974) och "Dalrunor och bomärke på en träskål från år 1705, återfunnen i Minnesota" (R 116; ibidem 100, 1980). I "Runfynd", som ingår i varje årgång av Fornvännen, har dalruneinskrifter publicerats 1976 och 1978. Vidare har Helmer Gustavson skrivit om "Dalrunorna och inskrifterna i Sparrladan" i Från Kulturdagarna i Bonäs Bygdegård den 27 och 28 juni 1983. Han redogör där för en av de märkligaste dalruninskrifterna som har påträffats, en välristad och tidig inskrift som verkar sakna språklig mening (R 189).

Slutligen skall nämnas att det i Skansvakten, Elfdalens Hembygdsförenings midsommartidning, vid flera tillfällen har inlutit smärre redogörelser för enskilda dalruneinskrifter, så t.ex. i årgångarna 1916, 1917, 1948, 1952, 1956, 1973-1976 och 1984.

5. MÄNNISKORNA BAKOM DALRUNEINSKRIFTERNA

Människorna som omtalas på våra vikingatida runstenar är (med få undantag) anonyma: vi kommer aldrig att få veta mer om dessa personer än vad inskrifterna i sig själva upplyser, och ofta förtäljer de fåordiga stendokumentet inte mer än namnet på den vars minne hugfästs genom ristningen. Orsaken till denna anonymitet är givetvis att vi inte har några andra skriftliga källor från vikingatiden än just runstenarna.

När det gäller dalruneinskrifterna är vi däremot bättre rustade. De flesta är gjorda på 1600-, 1700- och 1800-talen, och från dessa århundraden finns annat källmaterial bevarat i rik mängd. Det gör det ibland möjligt att identifiera och få reda på mer om de personer som har gjort dessa inskrifter. Vi kan placera dem både i tid och rum, vi kan utreda deras familjeband och släktskap och vi kan inpassa dem i ett socialt sammanhang.

5.1 Personhistoriska källor

Bland de skriftliga källor som står till buds är kyrkoböckerna utan tvekan mest givande. De utgörs i första hand av de s.k. ministerialböckerna, dvs födelse-, vigsel- och dödböcker. I dessa har prästen i kronologisk ordning noterat alla födselar

och dödsfall samt ingångna äktenskap i socknen. Bland kyrkoböckerna finns också de för Sverige (och Finland) unika husförhörslängderna, som kan sägas vara en i topografisk ordning (by för by, gård för gård och familj för familj) uppställd sammanfattning av ministerialböckerna.

De flesta dalruneinskrifterna har sitt ursprung i Älvdalens socken i Dalarna. Kyrkoböckerna därifrån förvaras i landsarkivet i Uppsala. Ministerialböckerna finns bevarade från omkring 1660 och husförhörslängderna från 1719.

Det finns även andra källor som innehåller personhistorisk information, och några av dessa sträcker sig längre tillbaka i tiden än kyrkoböckerna. Skattelängderna, som förvaras på Riksarkivet i Stockholm och landsarkivet i Uppsala, finns bevarade från förra hälften av 1500-talet. Den information de ger är dock betydligt mer knapphändig än kyrkoböckernas. Domböckerna, dvs underätternas huvudprotokoll, är synnerligen givande, men tyvärr mycket omfångsrika och det tar därför lång tid att bearbeta dem. De finns vanligtvis bevarade från 1600-talets början.

I de inskrifter som behandlas nedan har i princip enbart kyrkoböckerna använts. I något enstaka fall har dock andra källor anlitats, så t.ex. rörande Orsblecksloftet från 1635 (R 163).

5.2 Tidigare försök att identifiera dalruneristare

Idén att försöka identifiera dalska runristare i kyrkoböckerna är inte ny. Karl Trotzig publicerade 1923 en artikel i Dalarnas hembygdsförbunds tidskrift med titen "En märklig runinskrift. Den längsta kända med dalrunor" (R 193). Där visar han med hjälp av kyrkoböckerna hur en ask från Älvdalen via Härjedalen till slut kom att hamna i Sörgra-

ninge i Graninge socken, Ångermanland. Asken är tillverkad av Bältar Mats Larsson (1748-1782) i Loka.

Elisabeth Svärdström utgav 1959 en skrift med titeln "Runskålen från Hykie" (Filologiskt arkiv nr 7) (R 212). Enligt den långa inskriften på skålens stödbotten har den tillverkats av en **mas : iende-son**, dvs Mats Henriksson, och denne försöker Svärdström spåra i kyrkoböckerna. Någon helt säker identifikation har inte gått att göra, men mycket tyder på att skålens upphovsman är Mats Henriksson (1670-1731) i Klitten. I samma skrift (sid. 16-17) berör hon också en annan skål, som enligt inskriften är gjord år 1688 av **anders : tåmason** (R 209). Svärdström förmodar att denne är identisk med Anders Tomasson i Klitten, som dog 1710 vid 87 års ålder.

Stig Björklund har publicerat en artikel "Dalrunor och bomärke på en träskål från år 1705, återfunnen i Minnesota" (Svenska landsmål och svenskt folkliv 1980, häfte 304). Där försöker han visa att en skål med en inskrift, som enligt Björklund lyder **MNS afe giort skålen datum lymsku den 26 iulius -a-- ano 1705 skålbäks nesi** (R 116), är tillverkad av Stor Mats Nilsson (f. 1669) i Åsen. Björklunds argumentation övertygar dock inte, varför denna identifiering måste betraktas som mycket tveksam. Dels är inskriftens första runa så illa skadad att det inte kan anses säkert att initialerna verkligen skall läsas **MNS** -de kan också tolkas **ANS** eller möjligen **PNS** -, och dels lämnar ristaren så knapphändiga uppgifter om sig själv att det är omöjligt att göra en säker identifiering. Att inskriften innehåller bomärken gör - med dagens bristfälliga kunskaper om dessa -inte identifieringen tillförlitligare, åtminstone inte när den baseras på så lösa antaganden om personernas släktskap som Björklund gör.

5.3 Att identifiera dalruneristare

Först och främst måste vi göra klart för oss att de dalska runinskrifterna både till form och innehåll är av skiftande slag. En del utgörs av enkelt klotter som gjorts på väggen i någon fäbod. Dessa ristningar består vanligtvis bara av initialer och årtal, t.ex. **1780 : EMS : 1836** (R 178, ristning i en bod vid Avfljotbodarna i Älvdalen). Andra inskrifter däremot är långa och innehållsrika. De minner ofta om någon speciell händelse, en vigsel, ett hungersår eller tillverkningen av en skål. Ett exempel på en sådan inskrift är den s.k. Hykieskålen från 1704, där Mats Henriksson beskriver hur han tillverkat skålen. Inskriften avslutas dessutom med förhoppningen "Å, Gud give, att den skall vara full och aldrig gärna tom med god, schön och söt grädde! Sedan vore det mycket bra" (R 212).

Dessa olika typer av inskrifter ger naturligtvis skiftande möjligheter att identifiera runristaren i det historiska källmaterialet. Enkelt uttryckt kan man säga att ju fler uppgifter han lämnar om sig själv, desto lättare är det att göra en säker identifiering. Det måste dock röra sig om uppgifter som kan beläggas i källmaterialet. Därför är t.ex. födelsetider och vigseltider mycket värdefulla.

Inskrifter som enbart innehåller initialer och årtal - t.ex. ristarsignaturen **LMS afer gort : den 4 : oc : tober 1671** på en skål från Åsen i Älvdalen (R 6) - måste betraktas som omöjliga att hänföra till en viss person. Namnskicket i Dalarna var -liksom i övriga Sverige - synnerligen lite varierat, varför ett namn som L(ars) M(ats)s(on)/M(ickels)s(on) säkerligen bars av flera personer i Älvdalen vid denna tid.

6. NÅGRA DALRUNEINSKRIFTER

Men låt oss nu titta närmare på fem föremål med dalruneinskrifter, för att se vilka möjligheter det finns att identifiera ristaren i det historiska källmaterialet och hur vi därigenom bättre kan förstå inskriftens innehåll och bakgrunden till dess tillkomst.

6.1 R 163: Loft från Orsbleck, Orsa (1635)

Följande inskription finns ristad på ett loft från Ollargården i byn Orsbleck i Orsa sn. Det är numera flyttat till Zorns gammelgård i Mora. Ristningen är gjord på stocken över dörren till loftets nedre våning.

OES hk

ierk : ulsun : an : afer : gort : lofted 1635

ierk : årdesu : afer . gort : lof...

Med undantag för de fem första tecknen är ristningen gjord på en rad. Teckenföljden **OES hk**, som troligen skall utläsas "O(lof) E(rs)s(on) och" har med all sannolikhet tillagts senare. Detta görs troligt av att ristaren dels har använt initialer istället för fullständigt utskrivna namn och dels har brukat **h**-runan för /å/-ljudet. Båda dessa företeelser är belagda först mot 1600-talets slut, varför de fem första tecknen torde vara tillagda tidigast vid denna tid.

Sakligt torde tillägget **OES hk** kunna förklaras på följande vis: O(lof) E(rs)s(on) har flyttat loftet eller möjligen gjort en omfattande ombyggnad av det, och funnit sig föranlåten att hugfästa sin insats med en inskription. Han har säkert inspire-rats av den långa ristning som redan fanns. Enklas-

te sättet för honom var att bara lägga till de egna initialerna och med ordet 'och' knyta dessa till den gamla inskriften.

Ett ord i den äldre inskriften som vållat åtskilligt bekymmer är **årdesu**, även läst **ärdesu**. Johannes Boethius föreslog redan 1904 att ordet borde tolkas som ett namn - antingen ett tillnamn eller gårdsnamn eller möjligen namn på en gård -, men häremot invände Adolf Noreen (1906) och ville att ordet istället skulle läsas "är de(t) som". Karl-Erik Forsslund, som färdades utmed Dalälven från källorna till havet, föreslog 1919 alternativt tolkningen "år desu" som skulle betyda "detta år". 1957 återkom Boethius i frågan, och han hade då funnit belägg i 1500-talets jordeböcker för ett namn "Hardsson" (Nils Hardzsz/on/ i Slättberg, Orsa sn, 1552). Han vidhöll därför sin ursprungliga uppfattning att ordet borde vara ett namn. Stig Björklund har senare anslutit sig till Boethius uppfattning.

Av dessa tolkningsförslag är det utan tvekan det sistnämnda - Hårdsson - som förefaller sannolikast. Den märkliga skrivningen **årdesu** kan till alla delar förklaras.

Att h saknas initialt beror på att det i älvdalsmålet finns ett h-bortfall, som är belagt redan på 1600-talet. I inskriften på Orsblecksloftet finns förutom **årdesu** även skrivningarna **an** för "han" och **afer** för "haver" (2 gånger). H-bortfallet medförde också att runtecknen för /h/- respektive /å/-ljuden började användas om varandra, vilket skrivningen **hk** för "och" är ett exempel på.

Att n saknas i ordet 'son' är belagt i flera dalruneinskrifter, och det avspeglar ett dialektalt uttal. På en vävlätta från 1600-talet finns signaturen **ions iersu afer gort** (R 111), dvs "Jöns Ersson haver gjort", och i en numera riven lada vid Svartbergs fäbodrar fanns ristat **-rk . ulsu** (R 172), vilket torde betyda "Erik Olsson". Ett eldhus vid

samma fäbodlar bär ristningen **lasmasv afer gät** (R 80), och det skall med all sannolikhet förstås som "Lars Matsson haver vallat".

Ytterligare en egenhet med skrivningen **årdesu** är runan **e**. Den förklaras av att förleden i namnet står i genitiv. Den fornsvenska formen för Hårdsson var Harða(r)son. Genitivändelsen **-ar** levde kvar i övre Dalarna, och ristaren fann den bäst återgiven med runan **e**.

Namnet Hård är ovanligt, men det finns belagt i 1500-talets jordeböcker och även i skattelängder från den tid då Orsblecksloftet byggdes (1635).

I mantalslängden för Dalarna 1628, som förvaras på Riksarkivet, hittades vid en genomgång av socknarna Rättvik, Orsa, Älvdalen och Mora fyra personer som bär namnet Hård, antingen som förnamn eller fadersnamn (patronymikon). Dessa var Hårdh Erson i Västermyckeläng, Älvdalen, Oloff Hårdzson och Lasse Hårdzson, båda i Brunnsberg, Älvdalen, och slutligen Erich Hårdhsson i Våmhus, Mora. - Det finns veterligen ingenting som hindrar att den sistnämnde Erik Hårdsson är identisk med den ene av Orsblecksloftets byggmästare. I byn Våmhus bodde vid samma tid två bönder som hette Erik Olsson och någon av dem kan vara identisk med den Erik Olsson som nämns på Orsblecksloftet.

Tre av bärarna av namnet bor alltså i Älvdalen och en i Våmhus, dvs just de områden där bruket att rista runor förekom i början av 1600-talet. Tydligt är namnet Hård en av de många ålderdomliga företeelser som - liksom kunskapen om runorna - levat kvar i övre Dalarna och särskilt i Älvdalen.

Om namnet Hård, fsv Harðr, står att läsa i Sveriges runinskrifter (U 605). Det är belagt på tre vikingatida runstenar (två uppländska och en från Rogaland i Norge), och det finns även ett par medeltida belägg. Namnet uppges vara en substanti-

vering av adjektivet harär 'hård'. Ursprungligen skall det ha varit ett vedernamn med betydelsen 'den hårde'.

I övre Dalarna dog namnet Hård med all sannolikhet ut under 1600-talet. Av de fyra som bär namnet i 1628 års mantalslängd är det endast en som har det som förnamn (Hård Ersson i Västermyckeläng, Älvdalen), och i Älvdalens kyrkoböcker som börjar på 1660-talet syns namnet inte alls förekomma som förnamn. Säkerligen var Hård Ersson den siste bäraren av namnet i övre Dalarna, och det är nog inte för alltför djärvt att gissa att han även var den siste över huvud taget.

Inskriften på Orsblecksloftet kan med normaliserad stavning återges på följande vis:

O(lof) E(rs)s(on) och
Erik Olsson han haver gjort loftet - 1635 -
Erik Hårdsson haver gjort loftet...

Litteratur

Björklund 1971:41. Boethius 1904:222-226. Boethius 1957:634-638. Forsslund 1921:71. Noreen 1906:89.

6.2 R 39: Skål från Åsen, Älvdalen (1692)

På en träskål från Åsen i Älvdalens sn - nu ägd av Elfdalens Hembygdsförening och förvarad på Rotskans (EHF 986) - finns följande inskription på botten:

födelseårtal 1666 . 1665

LNS : MID

VLS AAD

MAD 1692

På skålens yttersida finns dessutom följande initialer inristade:

LSS	(bomärke)	LSS	PAS
MAD	VLS		(bomärke)

Den språkliga informationen är ju synnerligen knapphändig. Förutom ordet **födelseårtal**, som är skrivet med dalrunor, finns endast initialer och årtal samt två bomärken. Initialerna är ristade omväxlande med runor och bokstäver.

Tack vare att födelseåren anges för två personer, LNS och MID, har det varit möjligt att identifiera dem i de historiska källorna. Det har sedan också varit möjligt att bland dessa personers ättlingar finna namn som svarar mot de andra initialerna, och det har gått att fastställa hur skålen har ärvts inom en Åsen-släkt under fem generationer.

De första initialerna som ristades på skålen var **LNS** och **MID**. Det torde ha skett 1692, sannolikt i samband med skålens tillverkning. I Älvdalens äldsta husförhörslängd, som omfattar åren 1719-1732, upptas en Lars Nilsson, f. 1666, och hans hustru Margareta Jonsdotter, f. 1665, bosatta i Åsen. Med tanke på att både namnen och födelseåren stämmer samt med kännedom om att Nils är ett tämligen ovanligt namn i trakten, kan identiteten mellan dessa makar och dem som nämns på skålen anses säkerställd.

I Älvdalens födelsebok 1666 finns Lars noterad som döpt den 30 dec. Han var son till Nils Matsson på Åsen. Däremot har inte Margareta Jonsdotter kunnat

påträffas i födelseboken, möjligen har hon blivit uteglömd. Vid vigseln, som skedde 12 febr. 1688 i Älvdalen, uppges hon komma från byn Gåsvarv i Älvdalen. Lars och Margareta fick tillsammans sju barn, tre söner och fyra döttrar, mellan 1690 och 1704. Lars dog 1738 (begravd 30 maj) i Åsen, och Margareta levde till 1741 (begravd 1 nov.). Margareta betecknas som "rudis" i de husförhörslängderna.

Bland Lars och Margaretas barn märks dottern Karin Larsdotter, född 25 maj 1694 (tvilling) och död 1730 (begravd 3 maj) i Åsen. Hon gifte 13 febr. 1726 i Älvdalen med Anders Olsson, och makarna bosatte sig i Lars Nilssons gård i Åsen. De fick tillsammans tre barn innan Karins tidiga bortgång, nämligen döttrarna Anna (f. 1727), Kerstin (f. 1728) och Margareta (f. 1730, d. 1741). Anders Olsson, som var född i Åsen år 1700, bodde kvar i svärfaderns gård efter hustruns död. Han gifte om sig med Kerstin Matsdotter, f. 1699, och fick fyra barn med henne. Han avled 1762 (begravd 17 okt.) av "stark näsblödning med tillstötande håll och styng".

På skålen finns inga ristningar som kan hänföras till Anders Olsson och hans familj. Däremot finns initialer som svarar mot dottern Anna Andersdotter och hennes andre make Olof Larsson. Rakt under de första initialerna LNS och MID har ristats VLS och AAD. Bokstaven V står för /u/-ljudet i namnet Ulåv, dvs riksspråkets Olof (se Gustavson och Hallonquist 1985:9). Dessutom finns initialerna VLS ristade på skålens utsida under ett bomärke. Förmodligen är även denna ristning att hänföra till Anna Andersdotters man Olof Larsson.

Anna Andersdotter var född 29 jan. 1727 i Åsen. Hon gifte sig första gången vid tjugo års ålder (5 april 1747) med Anders Andersson (f. 1724, d. 1753). De bosatte sig i hennes föräldrars gård. I samband med sitt andra giftermål (2 nov. 1755) -med

Olof Larsson - flyttade Anna från sitt föräldrahem till sin makes gård, också den i byn Åsen. Tydligt följde skålen med. Olof Larsson var född 24 juli 1731 i Åsen, och han dog där 23 mars 1807. Anna levde till 9 sept. 1813. De fick tillsammans två söner och två döttrar: Kerstin (1756-1775), Lars (1759-1773), Margareta (1762-1788) och Olof (1762-1763). Inget av barnen överlevde således föräldrarna.

Dottern Margareta Olofsdotter var född 17 aug. 1762 i Åsen och dog där 24 april 1788 av vattusot, blott tjugofem år gammal. Hon var det enda av barnen som hann gifta sig. 4 april 1781 vigdes hon vid Anders Nilsson (f. 1760) och de fick tillsammans ett barn, dottern Margareta Andersdotter, född 12 april 1786 i Åsen.

Margareta Andersdotter var enda barnbarnet till Olof Larsson och Anna Andersdotter. Förmodligen är det därför som hennes initialer - **MAD** - har ristats in på skålens undersida bredvid morfaderns och mormoderns. Men de står också att läsa på skålens utsida och alldeles ovanför dem finns initialerna **LSS**. De syftar på drängen Lars Svensson i Åsen, som Margareta gifte sig med strax innan hon fyllde sexton år (7 febr. 1802). Han var född i Åsen 16 dec. 1774, och efter giftermålet övertog han sin svärmorfars gård där. Lars och Margareta fick tillsammans flera barn. Förmodligen syftar skålens återstående initialer - **PAS** - på någon person med anknytning till deras ättlingar. Jag har dock inte haft möjlighet att närmare undersöka detta.

Det har alltså visat sig möjligt att följa skålens öden under fem generationer, från Lars Nilsson (f. 1666) och hans hustru Margareta Jonsdotter (f. 1665) till deras dotterdotters dotterdotter Margareta Andersdotter (f. 1786) och hennes make Lars Svensson (f. 1774).

Inskriften är veterligen inte behandlad i litteraturen.

6.3 R 153: Träkista från Kittan, Älvdalen (ca 1720)

Följande inskription, ristad med en knivspets, finns på insidan av locket på en liten träkista, som ägs av fru Ziri Tegnér, Liden, Älvdalen.

I.LS födes : ar : 1687 . den 26 april : brude år :
1712 . den 27 : april

KPD födes : 1687 : den

MID fodes . ar : 1721 den 21 oktober

KID fo-e- år 1725 : den : 27 : nouemer

Inskriften påminner om den typ av släktanteckningar som kan påträffas i biblar på främre pärmens insida och närmast följande blad. Ristaren har behärskat riksspråket så bra att några direkt dialektala drag inte kan märkas i inskriften, utom möjligen runan e i ordet **brude år**.

Inskriftens **I.LS** avser bonden Jon Larsson i Kittan, Älvdalens. Han var född 1687 i Kittan (döpt 1 maj, födelsedatum anges inte i födelseboken) och dog där 1741 (begravd 23 aug.). Enligt födelseboken var han son till Lars Andersson i Kittan.

Jon Larsson vigdes 27 april 1712 med Karin Persdotter, inskriftens **KPD**. Hon var född 1687 (döpt 11 sept.) i Rot, Älvdalen, och dog av ålderdomsbräckligheter 1765 (begravd 15 juli) i Kittan. I dödboken uppges att "hennes vandel har varit lysande av gudsfruktan och beskedlighet". Hon var dotter till Per Larsson (och - enligt dödsnotisen - Karin Göransdotter) i Rot.

Makarna hade tillsammans två barn, Marit Jonsdotter, född 21 okt. 1721 i Kittan, och Kerstin Jonsdotter, född där 27 nov. 1725. De nämns i inskriften som MID och KID.

Marit gifte sig 29 jan. 1738 med Gyris Anders Andersson, född 1 juni 1713 i Östermyckeläng, Älvdalen. Makarna bosatte sig i Kittan, och där var Anders kyrkoskriven när han dog 26 juli 1774 i Skarptäkts fäbodrar. Marit dog 5 juni 1795, kl. 3 om morgonen, i Kittan. I slutet av sin levnad blev hon "svag till sinnes", och de sex sista åren var hon bunden vid sängen. Marit och Anders var barnlösa.

Kerstin gifte sig 3 febr. 1745 med soldaten Anders Olsson Klitt, född 13 juni 1722 på Näset, Älvdalen. Även de bosatte sig i Kittan. Kerstin dog där 26 mars 1790 av "trånsjuka" efter att ha varit sängliggande i 16 veckor, och Anders dog 7 jan. 1800 i Kittan av en tärande sjukdom. I personalieboken skriver prästen om Anders att han antogs till soldat 1743 vid Kungl. Dalregementet och Orsa kompani. Han deltog under sex års tid i det pommerska kriget och visade då en "beständig trohet och lydnad". I fyra år var han på arbetskommenderingar. Han erhöll avsked 1763 sedan han "berömligen tjänt i 20 år". 1771 fick han enkelt underhåll för sitt trogna förhållande under tjänstetiden. "Han har städse älskat frid och endräktighet både med grannar och andra människor", skriver prästen avslutningsvis. - Kerstin och Anders fick tillsammans fem barn: Lars (1746-1757), Olof (f. 1748), Per (1754-1756), Anders (f. 1757) och Marit (f. 1763).

Inskriften på kistan kan med normaliserad stavning och med kännedom om personernas fullständiga namn återges på följande vis:

Jon Larsson föddes år 1687 den 26 april

Karin Persdotter föddes 1687 den

brudår (= vigselår) 1712 den 27 april
 Marit Jonsdotter föddes år 1721 den 21 oktober
 Kerstin Jonsdotter föddes år 1725 den 27 november

Litteratur

Inskriften är veterligen inte behandlad i litteraturen.

6.4 R 194: Svegask från Evertsberg, Älvdalen (1756-1772)

En svegask med måtten 20 x 16 x 5,4 cm, ägd av Gunnvor Sundberg i Älvdalen, har följande inskription i botten:

PMS : KID : 1756 :
 APD : fö : den : 10 : april
 1757 : PPS : fö : dn : 29 mas
 1759 : APD : fo : dn : 2 : masi :
 1761
 MPS : föd : dn : 30 : nomber :
 1763 : IPS : föd : dn : 1 : sntmb
 1766 : MPD : föd : dn : 15 : nomber
 1769

Dessutom finns på askens sida en ristning gjord helt med latinska bokstäver:

APS : föd : den 24 iulius
 år : 1772

Inskriften är av samma typ som den på kistan från Kittan (se sid. 23). Båda upplyser om ett äkta pars vigseltid och deras barns födelsetider. Uppgifterna

har säkerligen ristats in allteftersom händelserna har inträffat, varför tillförlitligheten torde vara hög.

Inskriftens upphovsman har tydligen varit en tämligen ovan ristare. Flera siffror är spegelvända, t.ex. alla sexor utom i **1769** och tvåorna i **29 mas** och **2 masi**. Vidare är andra runan i ordet **sntmb** felristad, bistaven har vänts åt höger istället för åt vänster. Den avsedda runföljden har varit **setmb**, att utläsas "september". Egendomlig är också **s**-runans form i orden **mas**, **masi** och **sntmb**. Den har nämligen tecknats som en **l**-runa. Någon konflikt med inskriftens **l** uppstår dock inte, eftersom dessa har ristats som latinska bokstäver. **S**-runans ovanliga form beror möjligen på att ristaren har velat undvika förväxling med den snarlika runan **i**.

Skrivningen **masi** för månadsnamnet mars torde förklaras av att ristaren varit påverkad av månadens latinska namnform "martii" - jfr **julius** för "juli". Att **r** utelämnats både i **mas** och **masi** kan återspegla ett dialektalt drag. Företeelsen är belagd även i andra dalruneinskrifter, däribland en inskription på en kista från Lidens by som innehåller datumangivelsen **10 mas 1720** (R 50). Ytterligare två exempel anförs av Sigurd Erixon, Runinskrifter från Dalarna (i: Fataburen 1915), sid. 150 och 154.

I inskriften på askens botten har ristaren noga skilt mellan initialer och övrig text. Initialerna har han ristat med latinska bokstäver och den övriga texten med runor, dock med vissa inslag av latinska bokstäver. Inskriften på askens sida har däremot gjorts helt med latinska bokstäver.

Med hjälp av Älvdalens kyrkoarkiv kan personerna identifieras och därigenom också askens provinien fastställas. Dess ursprung är att söka i byn Evertsberg i Älvdalen, men rätt snart kom den att hamna i Västermyckeläng.

PMS : KID : 1756 anger vigseltiden för Hans Per Matsson i Evertsberg och Kerstin Jonsdotter i Västermyckeläng, som enligt Älvdalens vigselbok gifte sig fjärde dag påsk (21 april) detta år. Hans Per Matsson var född 10 juli 1731 i Evertsberg och son till Skräddar Mats Persson (1692-1750) och Anna Ersdotter (1690-1754). Han gifte sig första gången 6 jan. 1753 med Margareta Persdotter i Evertsberg, en änka som var sexton år äldre än han själv. Hon avled emellertid redan 1755 (begravd fjärde stora böndagen), och Per Matsson gifte året därpå om sig med Kerstin Jonsdotter, född 27 maj 1734 i Västermyckeläng, dotter till Bällas Jon Andersson och Anna Persdotter.

Hans Per Matsson och Kerstin Jonsdotter fick tillsammans sju barn, som alla är noterade på svepasken. Barnen var: Anna Persdotter, f. 9 april 1757 (på svepasken uppges att hon föddes den 10 april) i Evertsberg, d. där 1758 (begravd 16 april). Per Persson, f. 29 mars 1759 i Evertsberg, d. ogift 19 okt. 1789 i Västermyckeläng. Han tjänstgjorde som skolmästare i tio års tid, och han får av prästen ett vackert eftermäle i sin personalia. Anna Persdotter, f. 2 mars 1761 i Evertsberg, d. 1765 (begravd 24 mars) i Västermyckeläng. Mats Persson, f. 30 nov. 1763 i Evertsberg. Jon Persson, f. 30 aug. 1766 i Västermyckeläng (på svepasken uppges att han föddes den 1 sept.). Margareta Persdotter, f. 15 nov. 1769 i Västermyckeläng. Anders Persson, f. 22 juli 1772 i Västermyckeläng, d. där 22 maj 1778. Han är uteglömd i födelseboken men finns noterad i husförhörslängden. På svepasken uppges han vara född den 24 juli.

I tre fall skiljer sig datumuppgifterna mellan födelseboken/husförhörslängden och svepasken. Att avgöra vilken uppgift som skall tillmätas högst källvärde är inte möjligt, eftersom Per Matssons noggrannhet inte kan bedömmas. Något egentligt skäl att föredra födelsebokens uppgifter - vilka vanligtvis brukar anses äga vitsord - kan jag dock inte se.

Omkring 1764 flyttade Per Matsson och hans familj från Evertsberg till Västermyckeläng, som ju var hustruns hemby. Troligen övertog Per Matsson en del av svärfaderns gård där. Kerstin Jonsdotter avled 1 sept. 1795 av "lungсот och andtäppa", och Per Matsson gick ur tiden 6 jan. 1805.

Inskriften på svepasken kan med normaliserad stavning och med kändedom om personernas fullständiga namn återges på följande vis:

Per Matsson Kerstin Jonsdotter (vigda) 1756
 Anna Persdotter född den 10 april 1757
 Per Persson född den 29 mars 1759
 Anna Persdotter född den 2 mars 1761
 Mats Persson född den 30 november 1763
 Jon Persson född den 1 september 1766
 Margareta Persdotter född den 15 november 1769
 Anders Persson född den 24 juli år 1772.

Litteratur

Inskriften är veterligen inte behandlad i litteraturen.

6.5 R 61: Träskål från Loka, Älvdalen (1767)

Följande inskription finns ristad på botten av en skål av trä, som ägs av Elfdalens Hembygdsförening (EHF 2507). Skålen har använts vid långfäboden Skärberg till förvaring av mjölk och filmjölk.

SLS i loca by föd år 1745
den 3 oktober
LSS i loca by föd år 1770
anno 1767

Egentligen torde det röra sig om två inskrifter. Den första, som förmodligen är gjord 1767 i samband skålens tillverkning, upplyser om SLS' födelsetid. Den andra, som måste vara gjord efter 1770, nämner LSS och dennes födelseår. - Inskriften uppvisar inga dialektala drag utan är avfattad på rent riksspråk.

Med hjälp av Älvdalens kyrkoarkiv kan de båda personerna identifieras, och det visar sig inte helt oväntat röra sig om far och son.

Inskriftens SLS avser bonden Sven Larsson i Loka, Älvdalens. Han var född 3 okt. 1745 i Loka och dog där 20 maj 1773 av "håll och styng". Han var son till Gulliks Lars Matsson (1700-1772) och Kerstin Andersdotter (1705-1773) i Loka.

Sven Larsson vigdes 5 febr. 1769 med Brita Persdotter, född 1744 och död 28 maj 1807 i Loka av vattusot. De fick tillsammans ett barn, sonen Lok Lars Svensson, inskriftens LSS, född 14 maj 1770 i Loka.

Efter makens tidiga död gifte Brita Persdotter 1775 (datum anges inte i vigselboken) om sig med Karin Per Persson, född 1748 och död 12 mars 1807 i Loka, där han var bonde. I detta äktenskap föddes fem barn, varav ett dog i späda ålder.

Sonen i första äktenskapet, Lok Lars Svensson, gifte sig 19 april 1790 med Marit Persdotter, född 3 jan. 1767 i Näset, Älvdalen, och död där 17 maj

1792 efter att i flera år varit besvärad av lung-sot. Hon var dotter till Göran Per Persson och Anna Larsdotter i Näset. Makarna var bosatta i Näset.

Lars Svensson gifte om sig 10 febr. 1793 med Marget Larsdotter, född 25 nov. 1774 i Kittan, Älvdalen. Hon var dotter till Kitt Lars Andersson och Elin Larsdotter i Kittan, där Lars och Marget också bosatte sig. I sitt andra äktenskap fick Lars Svensson fyra barn: Sven f. 1796, Marget f. 1798, Brita f. 1801 och Lars f. 1804.

Inskriften på skålen har med dagens svenska följande lydelse:

Sven Larsson i Loka by född år 1745 den 3 oktober

Lars Svensson i Loka by född år 1770

Anno 1767 (gjordes skålen)

Litteratur

Gustavson och Hallonquist 1985:16.

7. SAMMANFATTNING

Metoden att kombinera dalruneinskrifternas uppgifter med det historiska källmaterialet, måste anses synnerligen givande. Tack vare den har det varit möjligt att säkert bestämma föremålens och därmed också inskrifternas exakta ursprung: byarna Åsen, Kittan, Evertsberg och Loka, alla belägna i Älvdalens socken. Likaså har runristarnas identitet kunnat fastställas: bönderna Lars Nilsson (1666-1738) i Åsen, Jon Larsson (1687-1741) i Kittan, Hans Per Matsson (1731-1805) i Evertsberg och Sven Larsson (1745-1773) i Loka.

Den femte och sista inskriften, ristningen på Orsblecksloftet (R 163), är något udda i sammanhanget, eftersom den dels är så gammal (1635) och dels inte härrör från Älvdalens utan Orsa socken. Dock förefaller det inte som om loftet kan tas som ett bevis på att runristningskonsten levde kvar i Orsa ännu 1635, eftersom man på goda grunder kan påstå att åtminstone den ene av upphovsmännen kom från Våmhus. Och i Våmhus kunde man helt säkert rista runor på 1600-talet, det visar bland annat en s.k. vilsten vid Nybolets fäbod i Våmhus som har en runinskrift från 1669 (R 202).

Vad gäller förståelsen av de enskilda inskrifterna kan flera saker nämnas, där klarhet vunnits tack vare det historiska källmaterialet. Att runföljden **årdesu** skall förstås som namnet Hårdsson torde knappast ha kunnat sägas med någon större säkerhet om inte detta namn kunnat beläggas i området (R 163). Vad de tio initialerna på skålen från Åsen hade för sammanhang hade varit omöjligt att säga. Och inte hade man med någon större säkerhet kunnat påstå att året 1692 var skålens tillverkningsår, det skulle lika gärna ha kunnat vara **VLS'** födelseår (R 39). Inte heller hade det varit säkert att **SLS** och **LSS** på träskålen från Loka verkligen hade varit far och son (R 61).

Vid ett mer ingående studium av någon dalruneinskrift bör de nämnda personerna försöka identifieras, eftersom det i gynnsamma fall kan sprida ökad kunskap om inskriftens tillkomst. Man måste dock vara medveten om att de flesta inskrifterna är av sådan art att det är omöjligt att göra ens en någorlunda säker identifiering. Som exempel på inskrifter, vars upphovsmän är omöjliga att spåra i det historiska källmaterialet, kan följande anföras:

1657 las olsun (R 23, kista),

PMS ano 1716 den 30 dectember datum gnåsta (R 62, svepask),

MLD KOD ano 1747 den 14 avgvstvs PPS (R 126, lada vid Lokavallens fäbodrar),

KAS gät 1893 (R 30, trädslam vid Ransjön).

8. LITTERATUR

Björklund, Stig 1971. Some Characteristic Features of Ancient Popular Tradition in Upper Dalarna. I: Sixth Viking Congress Uppsala 1969.

Björklund, Stig 1980. Dalrunor och bomärke på en träskål från år 1705, återfunnen i Minnesota. I: Svenska landsmål och svenskt folkliv, häfte 304.

Boethius, Johannes 1904. En dalsk runinskrift från Orsa. I: Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift XII.

Boethius, Johannes 1957. Dalrunorna på Orsblecksloftet. I: Orsa. En sockenbeskrivning, III. Stockholm.

Forsslund, Karl-Erik 1921. Med Dalälven från källorna till havet. I:4. Öster-Dalälven. Orsa och Wåmhus. Stockholm.

Gustavson, Helmer och Hallonquist, Sven-Göran 1985. Runor i Dalarna. Stockholm.

Jansson, Sven B.F. 1976. Runinskrifter i Sverige. Andra upplagan. Uppsala.

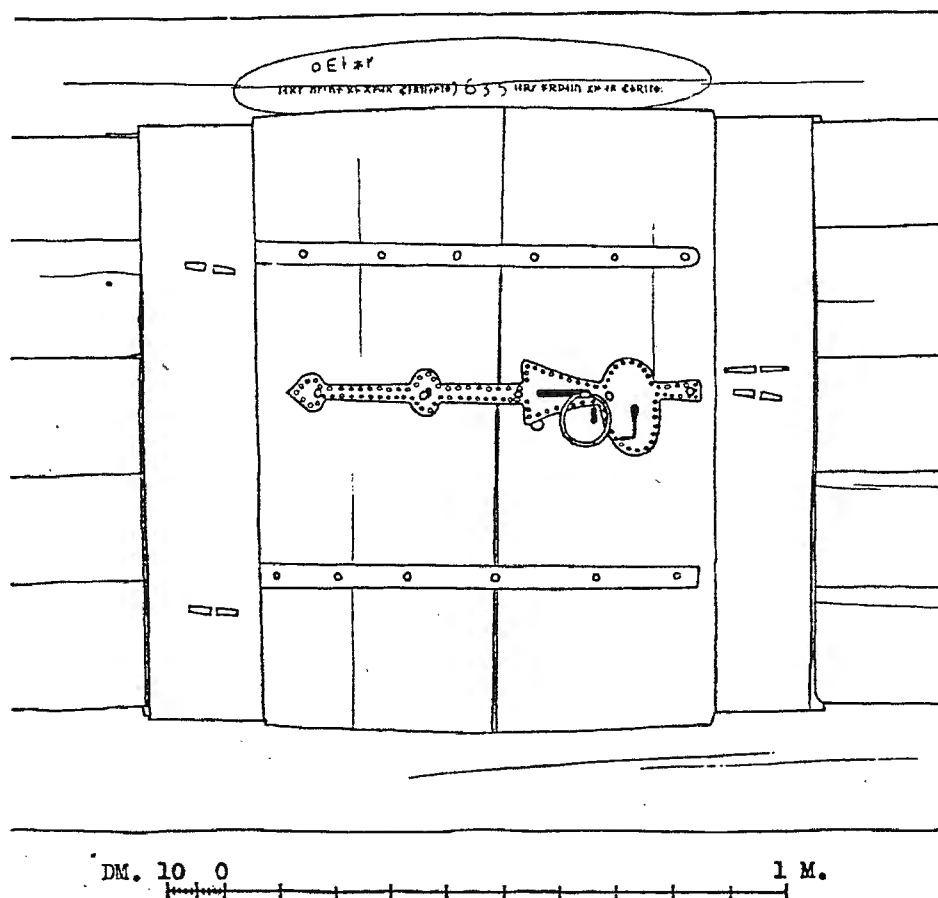
Noreen, Adolf 1906. Dalska runinskrifter från nyare tid. III. I: Fornvännen.

Skansvakten. Elfdalens Hembygdsförenings midsommar-tidning (1900 ff).

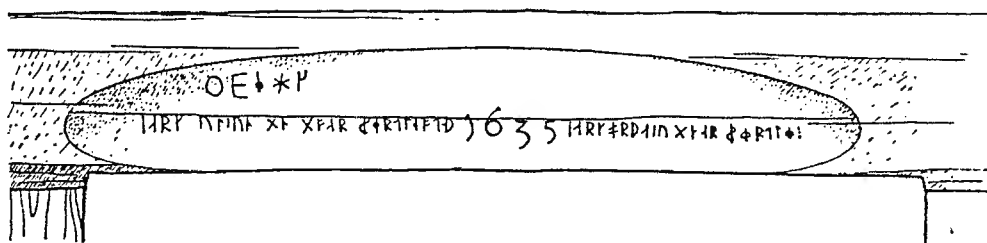
Svärdström, Elisabeth 1959. Runskålen från Hykie (Filologiskt arkiv, 7).

Trotzig, Karl 1923. En märklig runinskrift. Den längsta kända med dalrunor. I: Dalarnas hembygdsförbunds tidskrift.

Inskriften på Orsblecksloftet i Orsa (R 163). Teckningarna hämtade ur Johannes Boethius, *Dalrunorna på Orsblecksloftet* (i: Orsa. En sockenbeskrivning, del III, Stockholm 1957), sid. 635-636.

Orsblecksloftets dörr, över vilken runinskriften läses på den närmaste väggstockens avbildade yta. Jfr. förstorad bild och runtolkning på sid. 636.

Runorna läsas så: ierk ulsun an afer gort lofted 1635 ierk årdesu afer lof ... Jfr översättning och tolkning på sid. /34.

Inskriften på skål från Åsen (R 39).

Efter kalkering gjord av Ewert Åhs 1961.

PÖD 1111 * 8741 1666, 1665
 LNS: MID
 17XD / 692 VLI XXD

I botten

V LII PAS
 VLI MAD Å
 På sidorna.

*R:1712D4K
27.X4R11

ILS P↑D41:XR:1687.D4K 2 6 X4R11:BRND4
KPD P↑D41:16 87:D4K
Mid PφD41:XR:1721D4K 21φ41φB4R
Kid PφD41:XR:1725:D4K:27:1φD41Y4R

Inskriften på träkista från
Kittan (R 153).

Efter kalkering gjord av
Ewert Åhs 1961.

Inskriften på svepask från Evertsberg (R 194).

Efter kalkering gjord av Sven-Göran Hallonquist 1984.

T M S : K i D : 1 7 5 d :
 A P D : F Ö : D 1 K : 1 0 : X P R i L
 1 1 5 1 : P P S : F Ö : D U : 5 9 Y A T
 1 1 5 9 : A P D : F Ö : D N : S : Y X A i
 1 1 d i
 M P S : F Ö D : D K : 3 0 : K F Y B 1 R :
 1 7 d 3 : I P S : F Ö D : D K : 1 1 T T Y B
 1 7 d d : M P D : F Ö D : D K : 1 5 : K F Y B 1 R
 1 1 6 9

A P S : F Ö B : 5 E N 9 4 i U L I U S
 Å R : 1 7 7 2

Inskriften på träskålen från Loka (R 61).

Efter kalkering av Kersti Jobs 1960.

SL iro4x BÜ PÜD *R1745
 D1k305TOB1R A
 LS 11L04XBÜPÜD *R1770 X
 fmo 1767 X